

In juni 1973 bezocht ik een concert van Feike Asma in Bolswaard. Mijn metgezel Hans van de Poel kende hem persoonlijk. Asma nodigde ons uit voor de nazit in Hotel De Wijnberg. Toen de ober een pilsje voor mij neerzette, wierp hij er een misprijzende blik op en sprak tot de ober: “Zet daar is eens gauw een jonge borrel naast!” In de loop der jaren zouden er na dit eerste kopstootje nog vele volgen.

Organisten van mijn generatie werden in hun jeugd onontkoombaar geconfronteerd met het fenomeen Feike Asma, Nederlands populairste organist. Hij grossierde in hartstochtelijke harmonisaties van geliefde psalmen, gezangen en geestelijke liederen, weeklagende cantilena's en bloeddruk tartende toccata's. Fanatieke fans en hartgrondige haters van zijn spel hadden één ding gemeen: gebrek aan nuance. Ze gingen net niet of net wel met elkaar op de vuist!

Veertig jaar geleden overleed deze legendarische speelman, op 18 december 1984, tweeënzeventig jaar oud, in Amsterdam. Hij was geboren in Den Helder op 21 april 1912. Zijn vader speelde orgel en was koordirigent. Van hem Feike kreeg zijn eerste lessen. Al op jonge leeftijd werd hij ingezet bij kooruitvoeringen.

Een orgelstudie bij Cornelis de Wolf, die sinds 1925 doceerde aan het Amsterdamsch Conservatorium, had voor de hand gelegen. Naar eigen zeggen saboteerde Asma het toelatingsexamen met als doel bij Jan Zwart op les te blijven. Levenslang koesterde Asma grote bewondering voor deze 'orgelist', bij wie hij van 1927 tot diens dood in 1937 studeerde. Al vanaf 1927 begon de toen vijftienjarige een eigen concertserie op het Pels-orgel van de gereformeerde Bethelkerk in Den Helder. In 1931 speelde hij daar in de periode van 2 april tot en met 24 september zeventien concerten. Op 16 april vertolkte hij een Liszt-programma met de 'Ad nos', de 'B.A.C.H.' en het 'Angelus'. Hij speelde Bach, Franck, Widor, Guilmant, Jan Zwart en eigen werk. Er was een concert op Tweede Paasdag en ook het onvermijdelijke Oranjeconcert ontbrak niet. Dit patroon zou hij levenslang aanhouden.

Vanaf de tweede helft van de jaren zestig toonde Asma een toenemende interesse in werken van Reger. Hij ging ook meer hedendaagse muziek programmeren: veel werk van Langlais, ook hoorde ik hem rond 1970 in Gorcum *Dieu parmi nous* van Messiaen spelen. Eerder stonden werken van rooms-katholieke componisten als Andriessen en Monnikendam op zijn programma's.

Hollandse koraalkunst bleef een vast onderdeel van zijn concerten, met name in kleinere plaatsen. Zelf schreef hij koraalbewerkingen, bij wijze van handreiking aan kerkorganisten. Hij beschouwde ze niet als composities en noemde ze dan ook

'bewerkingen'. Als goede marketeer speelde hij ze tijdens concerten en opnames. Het waren ook 'smaakmakers' voor het grote concert repertoire. Veel luisteraars belandden door deze tactiek uiteindelijk bij Bach, Franck en ook bij Beethoven en Bruckner.

Asma had geen vaste betrekkingen, behalve zijn kerkelijke functies in achtereenvolgens Leiden, Den Haag en Maassluis. Het was daarom zaak veel goed bezochte concerten te geven. Ook de BUMA/STEMRA-rechten van zijn composities waren een welkome bron van inkomsten. In de jaren vijftig bood zijn werk als koordirigent enige financiële stabiliteit. Orgeladviezen en zijn promotie van elektronische Johannus-orgels genereerden ook inkomsten.

Na het overlijden van Jan Zwart werd hij door velen gezien als degene die de Zwart-traditie voortzette. Dat deed hij tot op zekere hoogte. Asma's spel verschilde aanzienlijk van dat van zijn leermeester. In de schaarse opnamen van het spel van Zwart hoor ik een vitale aanpak, ritmisch geprofileerd, levendig gearticuleerd en uitermate beheerst. Asma speelde minder exact dan Zwart. Zijn spel was gedreven en impulsief, metrisch en ritmisch liet hij steken vallen. Zwart, geboren in 1877, was begin veertig toen de Eerste Wereldoorlog voorbij was, Asma ging toen naar de lagere school. Niet alleen een verschil in jaren, ook een groot verschil in mentaliteit!

In een opinie-artikel in het *Reformatorisch Dagblad* van 3 juni 2024 gaat mijn oud-leerling Dirk Jan Versluis in op deze karakteristieken van het spel van Asma. Hij relateert dat aan expressiemiddelen die laatromantische concertpianisten als Saint-Saëns, Rachmaninov en Paderewski toepasten. Versluis onderbouwt dat met de studie *Off the Record* van Neal Peres da Costa uit 2012. Die studie is gebaseerd op een analyse van geluidsopnamen van het spel van deze grootmeesters. Daar kun je beluisteren dat deze pianisten ongelijk aansloegen, zich ongekende ritmische vrijheden veroorloofden en te pas en te onpas met arpeggio's (ongelijke akkoordslagen) strooiden. Ben van Oosten zei ooit: “Feike speelde orgel zoals een zigeuner viool speelt. Je vindt het mooi of je hebt er niets mee”.

Feike Asma had dan wel geen conservatoriumdiploma, hij had zich wel degelijk breed georiënteerd. Hij studeerde piano bij Hugo van Dalen en na het overlijden van Zwart nam hij directies bij Eduard Flipse, de dirigent van het Rotterdams Philharmonisch Orkest. Flipse was goed thuis in de toen hedendaagse Franse muziek van onder anderen Debussy, Ravel, Dukas. Ook eigentijds Nederlands repertoire kwam aan bod, met name werk van Willem Pijper. Asma speelde als orkestlid de orgelpartijen bij het

Herdenkingsbord in de Oude Kerk van Amsterdam. Foto: Jan Smelik

Rotterdamse orkest.

In 1950 volgde hij een zes weken durende directie cursus in het Italiaanse Siena. Dat kwam goed van pas toen hij in de jaren vijftig als koordirigent werken met orkestbegeleiding uitvoerde. Lange orgeltournees naar de Verenigde Staten en Canada maakten vaste verbintenissen aan koren op den duur onmogelijk.

In de naoorlogse jaren was er een hetze tegen romantisch orgelrepertoire. Frank mocht, Reger ook, maar Widor, Guilmant, Vierne en zelfs Mendelssohn werden als minderwaardige componisten gezien, om van Jan Zwart maar te zwijgen. Dit zou tot halverwege de jaren zeventig duren. Asma strooide deze

muziek kwistig in het rond, van Roodeschool tot Roosendaal, van Heiloo tot Hengelo. Met neobarokke orgelbouw had hij niets. De restauratie van het Haarlemse Müller-orgel vond hij een mislukking. Hij was als de dood dat het orgel van Oude Kerk in Amsterdam eenzelfde lot zou ondergaan. In orgelbouwzaken kon hij onvoorspelbaar zijn. In 1967 was hij betrokken bij de overplaatsing van het prachtige Van Dam-orgel uit Nieuwe Niedorp (1877) naar de Oude Kerk in Ede. Onder zijn advies werden dispositie en intonatie door Pels gewijzigd, nota bene in extreem neobarokke zin! Ik begreep daar destijds niets van. Bij de recente restauratie door Van Vulpen werden deze wijzigingen voor een belangrijk deel ongedaan gemaakt.

Bij restauraties vond hij dat je moest uitgaan van de gegroeide situatie. In de jaren negentig zou dat usance worden. Hij was een verklaard tegenstander van het herstellen in de oorspronkelijke vorm van kerkliedmelodieën. Ook hier was de gegroeide situatie voor hem de juiste.

Versillen van mening en inzicht stonden Asma niet in de weg om goede persoonlijke contacten met zijn opposanten te onderhouden. Opvallend was dat het initiatief meestal van hem uitging. Lambert Ern  die als orgeladviseur een felle partijganger van de neobarokke orgelbouw was, werkte ook als klankregisseur bij orgelopnamen van de NCRV. Hun samenwerking verliep in goede sfeer. Ze gaven in de jaren zestig zelfs een gemeenschappelijk orgelconcert in Veenendaal.

In 1981 kwam ik opnieuw in contact met Feike Asma. Hij schreef mij een brief naar aanleiding van een radio-opname van de *Fantasia und Fuge in d-moll*, opus 135b van Reger die ik speelde op het deelnemersconcert van het Haarlems improvisatieconcours, dat toen in de Goudse St.-Jan plaatsvond. Hij had genoten van de aanpak van dat stuk. Hij kon horen dat Piet Kee mij veel had geleerd, maar ook dat ik er mijn eigen weg mee ging. Dat waardeerde hij. Het was het begin van een aantal ontmoetingen na afloop van zijn concerten in de Oude Kerk in Amsterdam. Boeiende gesprekken, met veel nieuwsgierige vragen van zijn kant. Niet al te veel gedoe over orgels, al gauw kwamen de gesprekken op Brahms en Bruckner. Onvergetelijk!

Wat heb ik van hem geleerd behalve het nuttigen van kopstootjes? Vooral dat je een eigen weg moet gaan, dat je moet staan voor je werk en dat je moet durven jezelf te zijn als je speelt. En die kopstootjes? Tot op de huidige dag geef ik die traditie door aan mijn studenten. Een soort apostolische successie. Vaak proosten we op de nagedachtenis van de meester van Maassluis!